

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДАВНІХ СУБСТРАТІВ ЛАТИНСЬКОЇ МОВИ _____

У статті здійснено спробу ідентифікації характерних особливостей давніх субстратів латинської мови на основі аналізу тематичних груп, а також фонетичної та словотвірної типології апелювальної лексики невідомого походження. Припускається спільність доіндоєвропейського субстрату сучасних романських (особливо італійської) і слов'янських мов, що є свідченням наявності інтенсивного мовно-культурного контактування протоіталіків і прото-слов'ян з доіндоєвропейськими етносами — носіями неіндоєвропейських відкритоскладових мов Східного Середземномор'я.

Ключові слова: лексика невідомого походження, доіндоєвропейський субстрат, тематична група, фонетична типологія, словотвірна типологія, мовно-культурний контакт.

Ґрунтовний аналіз етимологічних словників як сучасних, так і класичних європейських мов дає підстави стверджувати, що вони містять досить потужний шар лексики, яка не має задовільної індоєвропейської етимології. У більшості випадків для таких лексем авторитетні лінгвісти припускають остаточно не з'ясоване доіндоєвропейське походження з давніх неіндоєвропейських мов Середземноморського басейну, а також Північної та Західної Європи, що є аргументом на користь тези про виникнення індоєвропейських мов унаслідок накладання індоєвропейської прамови або її діалектів на неоднакові доіндоєвропейські субстрати (мови-підоснови)¹, що потребує ретельного і всебічного вивчення шляхом поєднання лінгвістики з історією, археологією та іншими суміжними науками².

У пропонованій статті спробуємо проаналізувати лексеми невідомого або сумнівного походження в латинській мові — мові народу, історія якого тісно пов'язана з доісторичним розвитком європейського континенту, а отже, становить для етимолога неабиякий інтерес з погляду доіндоєвропейського субстрату в контексті багатогранної проблеми наступності культур, що допоможе глибше заирнути в сиву давнину й краще зрозуміти витoki сучасної цивілізації.

Теоретичне обґрунтування субстратних впливів знаходимо у студіях А. Мейє, Б. Терраччіні, В. Пізані, В. Георгієва, В. І. Абаєва, В. М. Ярцевої, О. Б. Ткаченка, Ю. В. Откупщикова, О. В. Вострикова³. До теорії наявності субстрату (зокрема,

¹ Порциг В. Членение индоевропейской языковой области.— М., 1964.— С. 53, 62; Мосенкіс Ю. Л. Проблема реконструкції мови трипільської культури : Автореф. дис. ... д-ра філол. наук.— К., 2002.— С. 6.

² Ткаченко О. Б. Очерки теории языкового субстрата.— К., 1989.— С. 4.

³ Див., наприклад: Абаєв В. И. О языковом субстрате // Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР.— М., 1956.— Т. 9.— С. 57–69; Востриков О. В. Финно-угорский субстрат в русском языке.— Свердловск, 1990.— 100 с.; Мейє А. Сравнительный метод в

доіндоєвропейського) в різних групах мов не раз зверталися І. О. Бодуен де Куртене, О. О. Шахматов, Б. О. Серебренников, О. М. Селішев, Б. В. Горнунг, Й. Губшмід, І. М. Дьяконов, Л. О. Гіндін, Г. А. Климов, Т. В. Гамкрелідзе, В. В. Іванов та ін. Поява чітко структурованих етноцентричних концепцій в українському мовознавстві кінця ХХ ст. (Ю. Л. Мосенкіс, О. В. Маловічко, С. В. Конча)⁴ змушує докорінно переглянути низку постулатів сучасної індоєвропейістики, яка упродовж своєї історії, на жаль, не завжди враховувала участь неіндоєвропейського компонента у процесах лінгво- та етногенезу⁵.

Нині наука має у своєму розпорядженні значну кількість свідчень суміжних з лінгвістикою дисциплін, які є аргументом на користь колишнього поширення в передісторичній Європі неіндоєвропейських етносів — носіїв мов (баскська, фіно-угорські, кавказькі), що збереглися в периферійних районах континенту. Ідеться передусім про новітні дослідження в галузі краніологічної антропології та генетики, якими встановлено належність кельтів Британських островів до фінонордичного антропологічного типу, а також знайдено прямі докази генетичної близькості басків, сардів, кельтомовних народів Британії та етносів Кавказу⁶. Деякі авторитетні українські дослідники відзначають кореляцію лексичних даних зі слідами субстратних фонетичних впливів фінських мов у слов'янських, балтійських, германських і навіть романських мовах⁷, що, як відомо, утворилися на базі народної латини.

Велика кількість прадавніх запозичень з невідомої середземноморсько-малоазійської мови, наявна в давньогрецькій та латинській мовах⁸, успадкована, очевидно, ще зі спільного доіндоєвропейського субстрату. На думку О. М. Кондратова, доісторичне Середземномор'я можна вважати колискою найдавніших культур, створених народами (баски, мінойці, лігурійці), які жили від Іспанії до Малої Азії та говорили неіндоєвропейськими мовами⁹. Видатний індоєвропейіст В. І. Абаєв, схилившись до прийняття гіпотези про спорідненість баскської мови з кавказькими, пише про повернення до теорії про безперервний лінгвістичний континуум, що простягався від Піренеїв до Кавказу й послужив субстратом для індоєвропейських мов Середземноморського басейну¹⁰. Сучасні дослідники відзначають участь не лише кавказоїдного, а й хамітичного (північноафрикан-

---

историческом языкознании.— М., 1954.— 100 с.; *Мейе А.* Основные особенности германской группы языков.— М., 2003.— 168 с.; *Откупщиков Ю. В.* Догреческий субстрат : У истоков европейской цивилизации.— Л., 1988.— 264 с.; *Террачини Б.* Субстрат // Современное итальянское языкознание.— М., 1971.— С. 17–55; *Ткаченко О. Б.* Знач. праця.— 208 с.

⁴ Див., зокрема: *Мосенкіс Ю. Л.* Проблема реконструкції мови трипільської культури : Дис. ... д-ра філол. наук.— К., 2002.— 425 с.; *Маловічко О. В., Мосенкіс Ю. Л.* Про кавказький субстрат у германських мовах // Мова та історія.— К., 1998.— Вип. 41.— С. 15–17; *Конча С. В.* Проблема походження індоєвропейців (аналіз концепцій) : Автореф. дис. ... канд. іст. наук.— К., 1999.— 19 с.

⁵ Детальніше про це див.: *Борщевський С. В.* Доіндоєвропейські субстрати слов'янських та германських мов у світлі новітніх наукових досліджень // Мовознавство.— 2008.— № 6.— С. 65–70.

⁶ *Тищенко К.* Мовні контакти: свідки формування українців.— К., 2006.— С. 56–58, 89.

⁷ Там же.— С. 78.

⁸ *Ernout A., Meillet A.* Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots.— Paris, 1932.— 1108 p.; *Walde A., Hofmann J.* Lateinisches etymologisches Wörterbuch.— Heidelberg, 1954.— Bd 1–2; *Тронский И. М.* Очерки из истории латинского языка.— М.; Ленинград, 1953.— С. 48–49.

⁹ *Кондратов А. М.* Этруски — загадка номер один.— М., 1977.— С. 82.

¹⁰ *Абаев В. И.* Как можно улучшить этимологические словари // Этимология 1984.— М., 1986.— С. 10.; пор.: *Даниленко В. Н.* Неолит Украины. Главы древней истории Юго-Восточной Европы.— К., 1969.— С. 232.

ського, берберо-лівійського) компонента в лінгво- та етногенезі народів Балкан, Піреней та Апеннінського півострова¹¹, проте щодо хронологічної стратифікації субстратних шарів думки вчених не збігаються. Комплексні дослідження авторитетних швейцарських мовознавців Й. Губшміда та М. Вагнера¹² дозволяють твердити про пріоритетну давність північноафриканського (за термінологією авторів — «євроафриканського») субстрату, який у Європі давніший за піренейсько-кавказький, а в північно-західній Африці — за лівійсько-берберський шари¹³. Припускається, що на півдні Франції, в Іспанії, Італії та на прилеглих островах (Сицилія, Корсика, Сардинія, Балеарські острови) євроафриканський субстрат сягає часів палеоліту, а на півночі Франції та Британських островах поширюється пізніше, приблизно у II тис. до н. е.¹⁴ Відомий дослідник класичних мов Й. М. Тронський стверджує, що територія Іспанії та о. Сицилія ще за неолітичної доби перебували у сфері впливу носіїв північноафриканської землеробської культури і паралельно відзначає помітний іберо-лівійський шар у топоніміці Апеннінського півострова¹⁵. Варто пам'ятати, що на Апеннінах простежується кілька хронологічно відмінних субстратних шарів. На думку провідного італійського етрусколога М. Паллоттіно, до якого приєднуються деякі вітчизняні вчені, найдавніший шар має, ймовірно, іберійсько-кавказьке походження; до пізнішого періоду можна віднести егейсько-азіатичний субстрат¹⁶.

У зв'язку з наявністю достатньої кількості досліджень, присвячених вивченню субстратів давньогрецької мови, ми зосередили нашу увагу на пошуку доіндоєвропейських субстратних елементів у лексичній системі іншої класичної мови — латини. Метою нашої етимологічної розвідки є ідентифікація характерних особливостей давніх (неіндоєвропейських) субстратів латинської мови. Для цього необхідно було реалізувати такі завдання: 1) виявити слова невідомого або сумнівного походження за лексикографічними джерелами (етимологічними словниками латинської мови); 2) здійснити розподіл виявлених лексем за тематичними групами; 3) проаналізувати фонетичну і словотвірну типологію гіпотетично субстратних лексичних одиниць.

Аналіз «Етимологічного словника латинської мови» А. Ерну й А. Мейєс на предмет виявлення лексики нез'ясованої етимології дозволив констатувати наявність понад 600 слів без чітких індоєвропейських відповідників, які умовно можна поділити на такі основні тематичні групи (у дужках вказано кількість слів): 1) рослинний світ (120): *arceraea* «виноградна лоза», *nepeta* «котяча м'ята»; 2) тваринний світ (58): *asinus* «віслик», *ērūca* «гусінь»; 3) навколишнє середовище, предмети і явища природи (30): *baripe* «коштовний камінь», *lītus* «узбережжя»; 4) суспільне життя, побут (130): *abolla* «одяг із грубої вовни», *cuc(c)uma* «чайник або інша посудина»; 5) частини тіла, органічні рештки, хвороби та ви-

¹¹ Журба В., Мосенкіс Ю. Давньобалканські субстрати й Хорватія // Мова та історія.— К., 1997.— Вип. 34.— С. 14.

¹² Див.: Hubschmid J. Sardische Studien. Das mediterrane Substrat des Sardischen, seine Beziehungen zum Berberischen und Baskischen sowie zum eurafrikanischen und hispano-kaukasischen Substrat der romanischen Sprachen // Romanica Helvetica.— 1953.— Vol. 41.— 137 S.; Wagner M. La lingua sarda. Storia, spirito e forma.— Berna, 1951.— 420 p.

¹³ Hubschmid J. Op. cit.— S. 92–93.

¹⁴ Ibid.— S. 101.

¹⁵ Тронський Й. М. Знач. праця.— С. 60.

¹⁶ Див.: Маловичко А. В., Козырський В. Г., Учанишвили В. В. Опыт исследования этрусской лексики // Происхождение языка и культуры: древняя история человечества.— К., 2007.— № 3. Т. 1.— С. 17.

ділення живого організму (40): *digitus* «палець», *salīua* «слина»; 6) назви осіб або людських колективів (11): *plēbs* «плебей», *aborīginēs* «тубільці»; 7) слова, пов'язані з релігійними уявленнями (міфологічним світоглядом) (11): *amulētum* «амулет», *hostia* «жертва, офіра»; 8) якісні прикметники (25): *bafer* «грубий», *grandis* «великий»; 9) дієслова на позначення душевного стану або активної дії (84): *adūlor* «лащитися; лестити; пестити», *quaerō* «шукати; запитувати».

Лексика, представлена у перших трьох семантичних групах, традиційно відзначається помітним ступенем архаїчності та автохтонності¹⁷, що на тлі відсутності індоєвропейських праформ дає підстави розглядати такі лексичні одиниці в контексті теорії доіндоєвропейського субстрату.

Реєстр словника охоплює майже 100 слів (25 % від загальної кількості іменників нез'ясованої етимології), для яких учені припускають походження з однієї із субстратних доіндоєвропейських мов Середземноморського басейну. У найбільшій за обсягом тематичній групі «Рослинний світ» нараховується 45 лексем (37,5 %), що містять лише відкриті склади, а 40 зі 120 лексичних одиниць (33,3 %) вважаються запозиченнями з невідомого праджерела (іноді за посередництва етрусської або давньогрецької мов).

У цілому ми погоджуємось із висловленою в передмові до словника тезою А. Мейє про те, що при визначенні походження дієслів, прикметників, а також деяких інших частин мови слід віддавати перевагу індоєвропейським етимологіям навіть за відсутності регулярних відповідників в інших групах мов¹⁸. Цілком слушним, на нашу думку, є зауваження вченого щодо частого запозичення іменників на позначення культурних рослин, товарів міжнародного обміну, знарядь праці тощо¹⁹. Водночас не може викликати схвалення дещо спрощене розуміння відомим компаративістом і багатьма його наступниками тих складних етногенетичних процесів, що лежать в основі асиміляції однієї мови іншою на різних рівнях мовної структури. Що стосується лексико-семантичного рівня, субстратні слова можна називати «запозиченнями з невідомої середземноморської мови» хіба що умовно, оскільки термін «запозичення» (фр. *emprunt*, нім. *Entlehnung*) коректніше вживати щодо пізньої лексичної взаємодії на стадії вже сформованих індоєвропейських мов при їх маргінальному контактуванні. На відміну від пізніх культурних запозичень будь-які субстратні елементи — це релікти, що залишились у спадок від попереднього мовного стану даної території. Ми дотримуємося погляду, згідно з яким як пізні культурні запозичення, так і субстратні слова є не лише додатком до мовного інвентарю, а тими елементами, що, входячи до нової системи, неминуче спричиняють перебудову всіх її колишніх розрізнявальних опозицій.

Опрацювання нами «Етимологічного словника латинської мови» А. Вальде і Й. Гофмана, в якому вищезгадані вчені врахували і критично проаналізували студії своїх попередників А. Ерну й А. Мейє, дало змогу виявити понад 250 слів різної тематичної та частиномовної належності без чітких індоєвропейських відповідників²⁰. Близько 80 лексем (≈ 31 %) не мають надійних паралелей за межами латинської мови, а майже 180 (відповідно 69 %) вважаються запозиченнями

¹⁷ Ткаченко О. Б. Знач. праця.— С. 44, 50; Ваганов А. Д. Славяно-нахские лексические параллели.— Грозный, 1994.— С. 38.

¹⁸ Ernout A., Meillet A. Op. cit.— P. 10.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Повний реєстр див. у кн.: Борщевський С. В. Словник апелативної лексики невідомого походження (на матеріалі праслов'янської, польської, англійської, німецької та латинської мов).— К., 2009.— С. 91–103.

ми з невідомого праджерела (часто за посередництва давньогрецької мови). Учені припускають африканське (слід гадати — хамітичне), семітичне, середземноморсько-кавказьке (сардське, корсиканське, лігурійське, догрецько-егейське, іберійське), альпійське або малоазійське походження цих слів.

Відзначимо той факт, що велика кількість лексем нез'ясованої етимології пов'язана з культурою вирощування винограду та практикою виробництва вина (тематичні групи «Рослинний світ» і «Суспільне життя, побут»), напр.: *acinus* «1) ягода; 2) виноград», *arceraca (arcelaca)* «виноградна лоза», *fereola* «т. с.», *saranna* «халупа виноградаря», *massaris* «дикий виноград», *pampinus* «частина виноградної лози (листя, вусики)», *pūlēium* «1) (бот.) поля (різновид м'яти); 2) вино, настояне на полі», *uīnum (vīnum)* «вино». Нагадаємо, що найдавніший осередок культивування винограду зазвичай локалізують у передньоазійському ареалі з виділенням у ньому закавказької області, де сліди виноградарства виявлено в культурному шарі V–IV тис. до н. е.²¹

Аналіз лексики зі значним ступенем автохтонності (особливо це стосується перших чотирьох тематичних груп кожної рубрики) свідчить, що приблизно 80 лексем (понад 30 % від загальної кількості) характеризуються відкрито-складовістю й рівномірним чергуванням приголосних і голосних повної форми, а отже, за своєю фонетичною типологією виявляють яскраві кореляції з доіндоевропейським субстратом праслов'янської та давньогрецької мов, структурно-типологічну й матеріальну подібність якого обґрунтовано у студіях Ю. Л. Мосенкіса²². Учений ретельно дослідив проблему походження, прояву і функціонування доіндоевропейського субстрату в сучасній українській мові, здійснивши системну реконструкцію мови трипільської культури. У результаті цього дослідження дістала наукове підтвердження гіпотеза виникнення праслов'янської мови внаслідок накладання індоевропейських діалектів на трипільський мовний субстрат відкритоскладового типу. Варто відзначити, що деякі сучасні славісти також обережно припускають «неспорідненість» мови носіїв трипільської культури з індоевропейськими мовами та її вирішальну роль у формуванні якісно нових системних фонетичних змін (утрата кінцевих приголосних, поява тенденції до відкритого складу), які стали визначальними для праслов'янської мови²³.

З огляду на зазначене видається перспективним зіставлення доіндоевропейських субстратів латинської та праслов'янської мов і простеження ролі етруської, лігурійської та інших неіндоевропейських мов Східного й Західного Середземномор'я (і ширше — трипільсько-кавказько-егейського ареалу) у витворенні фонетичної специфіки класичної, а опосередковано й народної латини, прямим продовженням якої на території Італії є італійська мова, що за рівнем милозвучності посідає перше місце в світі. Як відомо, класичній латині були властиві спрощення в консонантних сполуках, а також гармонічність і рівномірність у звучанні складу (відсутність різкого переривання висхідної та низхідної ліній звучності)²⁴. Для сучасної італійської мови характерними є чергування варіантів прийменників *con (collo, colla, colle, coll', cogli, coi), di*

²¹ Гамкрелідзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы : Реконструкция праязыка и протокультуры.— Тбилиси, 1984.— Ч. 2.— С. 651.

²² Крім зазначених праць ученого див. також: Мосенкіс Ю. Л. Мова трипільської культури.— К., 2001.— 164 с.; Мосенкіс Ю. Л. Трипільський прасловник української мови.— К., 2001.— 80 с.

²³ Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології.— К., 2008.— С. 155.

²⁴ Тронський И. М. Знач. праця.— С. 100–101.

(*del, dello, della, delle, dell', degli, dei*) і под., майже суцільна відсутність слів, що закінчуються на приголосний, асимілятивні процеси, наслідком яких стало спрощення у групах приголосних (*avvocato* «адвокат», *direttore* «директор»). На наше тверде переконання, наявністю цих рис, а також значної кількості не-етимологізованих відкритоскладових лексем італійська мова завдячує передусім системному функціонуванню в ній середземноморського субстрату, успадкованого ще від долатинського прамовного стану Апеннінського півострова, що може свідчити на користь тісніших та інтенсивніших (порівняно з давніми греками) мовно-культурних контактів протоіталіків і протослов'ян з доіндоєвропейськими етносами — носіями неіндоєвропейських відкритоскладових мов Східного Середземномор'я.

Звертає на себе увагу не лише фонетична, а й словотвірна типологія значної кількості латинських слів, які досі не мають надійної індоєвропейської етимології. Ідеться передусім про типологію суфіксальну, що виявляє яскраві кореляції із системою неіндоєвропейських суфіксів сардської мови — найархаїчнішої романської мови, комплексному вивченню якої присвячено численні студії впливових швейцарських мовознавців Й. Губшміда та М. Вагнера²⁵. У нашому дослідженні виділено найхарактерніші суфікси, що їх разом з апелятивними базами може бути успадковано з доіндоєвропейських мов Середземноморського басейну. Суфікси розподілено по групах відповідно до базового консонантного компонента, а також указано найпоширеніші типи флексій, які приєднуються до нього в називному відмінку однини, і загальну кількість гіпотетично субстратних лексем (таких, що не мають надійних відповідників за межами латинської мови), виявлених за проаналізованими вище лексикографічними джерелами²⁶ (див. табл.). Уживання кожного суфікса в поєднанні з різними типами флексій проілюстровано в таблиці прикладами слів, які репрезентують традиційні тематичні групи автохтонної лексики.

Крім зазначених суфіксів, велика кількість лексем без надійної індоєвропейської етимології містить кореневий дифтонг *ai* (напр. *causum* «келих», *caurō* «корчмар, шинкар», *laurus* «лавр», *laus* «слава, хвала, визнання»), характеризується поширеністю у фонемному складі сонантів, переважно *l* і *r* (особливо це стосується іменників, що мають сигматичну флексію III відміни *-x*, напр.: *calabrīx* «терник», *calx* «вапно», *īlex* «скельовий дуб; падуб», *laurex* «кролик»), а також гемінат (напр.: *accitula* «цибуля», *gutta* «крапля» *saranna* «халупа виноградаря», *calcatrippa* «назва рослини»). Цікаво, що остання фонетична ознака була властива піктській мові, яка досі не знаходить свого місця в генеалогічній класифікації²⁷, і може бути аргументом на користь гетерогенності доіндоєвропейських субстратів латинської мови. На думку сучасних дослідників, саме матеріал генетично невизначених мов, які найчастіше є результатом згортання в минулому більшого мовного об'єднання, відіграє першорядну роль у вивченні проблеми субстрату²⁸.

²⁵ Крім зазначених праць див. також: *Wagner M.* Das Idndliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache. Kulturhistorisch-sprachliche Untersuchungen.— Heidelberg, 1921.— 206 S.; *Wagner M.* Historische Wortbildungslehre des Sardischen.— Bern, 1952.— 154 S.

²⁶ *Ernout A., Meillet A.* Op. cit; *Walde A., Hofmann J.* Op. cit.

²⁷ Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева.— М., 1990.— С. 375; Большая энциклопедия : В 62 т. / Гл. ред. С. А. Кондратов.— М., 2006.— Т. 36.— С. 463.

²⁸ *Мосенкіс Ю. Л.* Проблеми дослідження генетично невизначених мов.— К., 1996.— С. 5, 7.

Словотвірна типологія латинської лексики невідомого походження				
№	Група суфіксів	Типи флексій	Кількість слів	Приклади
1.	-l- (-ul-, -al-, -ol-, -el-, -il-)	-a, -e, -ō, -(i)um, -us, -es	70	<i>ferula</i> «рослина із сімейства зонтичних»; <i>ealē</i> «носоріг»; <i>sēcāle (sicale)</i> «жито»; <i>bugillō</i> «назва рослини»; <i>lōlium</i> «бур'ян»; <i>armillum</i> «кухоль; келих»; <i>lucalus</i> «назва комах або рептилій»; <i>opulus</i> «клен»; <i>tōl(l)ēs</i> «1) зуб, воло; 2) мигдаль»;
2.	-c- (-āc-, -īc-, -ec-, -oc-, -uc-)	-a, -us, -x	68	<i>arcerāca, -lāca</i> «виноградна лоза»; <i>brassica</i> «капуста»; <i>ērūca, ūrūca</i> «гусинь»; <i>uitricus</i> «вітчим»; <i>calx</i> «вапно»; <i>camox</i> «гірський козел; сарна»; <i>laurex</i> «кролик (вирізаний з лона самиці або рано відірваний від грудей)»;
3.	-sc- (-isc-, -usc-)	-a, -us	5	<i>lēmnicus</i> «1) стрічка; зв'язка (з липового лика); 2) обруч»; <i>labrusca</i> «дикий виноград»;
4.	-g- (-āg-, -īg-, -ug-)	-a, -ō, -um, -us	18	<i>arviga</i> «баран (як жертвна тварина)»; <i>silīgō</i> «1) пшениця; 2) борошно»; <i>tergum</i> «1) спина; 2) шкіра на спині»; <i>carag(i)us</i> «чарівник, чаклун»;
5.	-t- (-at-, -it-, -ūt-)	-a	21	<i>gabata</i> «тарілка, посудина»; <i>sagitta</i> «стріла»; <i>cicūta</i> «болиголов»;
6.	-d- (-ad-, -id-, -ūd-)	-a, -ō	11	<i>cicada</i> «цикада»; <i>corrūda</i> «дика спаржа»; <i>hirūdō</i> «п'явка»;
7.	-st- (-ist-, -est-)	-a	4	<i>genista (genesta)</i> «дрік»;
8.	-r- (-er, -ur, -ar, -or)	(-a)	30	<i>hedera</i> «плющ»; <i>giger</i> «морква»; <i>femur</i> «стегно»; <i>calpar</i> «келих»; <i>luror</i> «жовтуватий відтінок»;

Таким чином, наведені мовні факти свідчать про наявність у класичній латинській мові слідів давніх неіндоевропейських субстратів, характерними особливостями яких на лексико-семантичному рівні є належність слів невідомого походження до тематичних груп лексики, яка відзначається значним ступенем автохтонності й передусім пов'язана з культурою вирощування винограду та практикою виробництва вина; на рівні фонетики — відкритоскладовістю, гемінацією, насиченістю кореневими дифтонгами та сонантами; на словотвірному

рівні — наявністю низки суфіксальних морфем, що виявляють яскраві кореляції з системою неіндоєвропейських суфіксів сардської мови. Проаналізований романський матеріал дозволяє твердити про наявність у сучасній італійській мові середземноморського субстрату, успадкованого ще від долатинського прамовного стану Апеннінського півострова та прилеглих островів, що може свідчити на користь більш тісного та інтенсивного (порівняно з давніми греками) мовно-культурного контактування протоіталіків і протослов'ян з доіндоєвропейськими етносами — носіями неіндоєвропейських відкритоскладових мов Східного Середземномор'я.

S. V. BORSHCHEVSKIY

CHARACTERISTIC FEATURES OF THE OLD LATIN SUBSTRATA

In the article an attempt to identify characteristic features of old Latin substrata is made on the basis of analysing thematic groups as well as phonetic and word-formation typology of the appellative vocabulary of unknown origin. It is presupposed that both modern Romance (especially Italian) and Slavic languages share common pre-Indo-European substratum which is an evidence in favour of intensive linguistic and cultural contact of proto-Italic and proto-Slavic tribes with pre-Indo-European peoples — native speakers of non-Indo-European open syllable languages of the Eastern Mediterranean.

Key words: vocabulary of unknown origin, pre-Indo-European substratum, thematic group, phonetic typology, word-formation typology, linguistic and cultural contact.